

ЕФЕКТИВНІСТЬ ЯК ПРИНЦИП ЗАСТОСУВАННЯ САНКЦІЙ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ТА ІНОЗЕМНІЙ ПРАКТИЦІ

Процес застосування санкцій у національній та світовій практиці у наш час є частиною правосуддя, зокрема, за порушення прав людини та міжнародні злочини. Це механізм тиску на національному і міжнародному рівні, що охоплює такі санкції: дипломатичні, економічні, секторальні, персональні, ембарго тощо.

Ефективність санкцій, насамперед, залежить від чіткості та якості нормативно-правових актів, що закріплюють механізм прийняття їх. Якщо ж такий механізм є недостатньо обґрунтованим, то практика застосування його часто відкриває шлях звернень до суду, зокрема до Європейського суду з прав людини (далі- ЄСПЛ). Судове рішення може перекреслити усю результативність санкцій та важливість застосування їх. Наприклад, у ЄСПЛ сформовано велику практику з розгляду справ стосовно санкцій, застосованих Швейцарією.

Отож, санкції - це звичайний інструмент для багатьох цивілізованих країн, який спрямований на захист, у першу чергу, національної безпеки у кризових ситуаціях, за умов, коли інші засоби (правоохоронна і судова системи тощо) не забезпечують швидкого й ефективного досягнення мети.

Санкції, як правило, мають політичну мету, а саме: обмежити вплив фізичних або юридичних осіб та змусити їх припинити правопорушення чи утриматись від вчинення певних дій. Цілі застосування санкцій різняться від мети кримінальної юстиції. Наприклад, ЄС визнає наступні цілі застосування обмежень: підтримка принципів міжнародного права, прав людини та демократії; захист європейських цінностей; запобігання конфліктам, збереження миру та міжнародної безпеки тощо.

Закон України «Про санкції» від 14 серпня 2014 р. в якості однієї із підстав застосування санкцій зазначає про «реальні та/або потенційні загрози національним інтересам, національній безпеці, суверенітету і територіальній цілісності України...» [1]. Визначення це на практиці є вільним для трактування і не лише через відсутність розуміння, які дії фізичних і юридичних осіб підпадають під зазначений пункт, проте і через акцентування реальних та потенційних загроз.

Наприклад, «Верховний Суд, розглядаючи провадження щодо підстав застосування санкцій, підтвердив, що наявність реальної чи потенційної загрози національним інтересам, національній безпеці, суверенітету і територіальній цілісності України, безумовно, є оцінним поняттям, а достатність підстав вважати існування такої реальної чи потенційної загрози передбачає певну межу дискреції» [2]. Отож, на практиці існує ризик того, що така дискреція зможе призвести до зловживання можливостями застосовувати санкції й

розширювати коло осіб, що можуть підпадати під застосування останніх.

Ефективність застосування санкцій також залежить і від того, що механізм їх реалізації повинен передбачати зрозумілість причин і критеріїв застосування цих обмежень, що дає змогу застосовувати індивідуальний підхід при застосуванні загальних норм законодавства.

Важливо також, що незважаючи на питання національної безпеки, особа, що потрапляє під обмеження, могла захистити власні права без упереджень. Сьогодні на рівні українського законодавства є ризики порушень прав людини у порядку застосування санкцій у розрізі підходів ЄСПЛ.

За 10 років застосування Закону України «Про санкції» було ідентифіковано ряд проблем і викликів, які частково вирішилися внесеними змінами до законодавства. Проте, збільшення практики їх застосування, зокрема і після повномасштабного вторгнення російської федерації (далі - рф) в Україну, вимагає значної уваги до основних процедур їх прийняття. Зокрема, застосування обмежувальних заходів - це один із інструментів протидії російській військовій агресії і, водночас, захисту національної безпеки.

Отже, законодавство і практика їх застосування має враховувати, і вимоги дотримання прав людини, адже це гарантуватиме серед іншого і ефективність впровадження санкцій з часом. Окрім того, наявні виклики застосування на практиці санкційного законодавства щодо захисту прав людини можуть враховуватися та бути усунені шляхом формування відповідної судової практики, яка буде гарантувати належні процесуальні права сторонам та можливість виправити ситуацію щодо обмежень прав людини та належно обґрунтувати легітимність їх і пропорційність у кожному випадку.

Варто відмітити, що запроваджені санкції стосовно економіки агресора не мають здебільшого високого одночасного ефекту, але він посилюватиметься із часом. Санкції потребують максимального контролю за імплементацією та обмеження можливостей їх обходу.

Слід зазначити, проблема ефективності санкцій часто полягає у тому, що їх можливо обійти на основі «сірого» імпорту та політики нейтральних країн. Зважаючи на цю обставину, потрібно зрозуміти, що фінансові санкції є значно ефективніші, у порівнянні з торговельними, передусім на початковому етапі. Перевагою фінансових санкцій є швидкість їх запровадження (адже фінансовий ринок регулюється краще). Їх набагато важче обійти і пошук альтернативних інвесторів або донорів є складним. Окрім того, фінансові санкції, як правило, стримують інвесторів із нейтральних країн.

Отже, санкції проти рф, що були введені Європейським Союзом, США, іншими державами і міжнародними організаціями, мають деякий ефект та здійснюють вплив на економіку та політику агресора. «Санкційні заходи призвели до зменшення зовнішніх інвестицій, обмеженого доступу до фінансових ринків, зниження експорту та імпорту, а також до посилення економічних та політичних обмежень для окремих російських чиновників та бізнесменів» [3, с. 5]. З іншого боку, ефективність санкцій все ще є обмеженою. Попри зусилля держав, що вводять санкції, економіка рф продовжує функціонувати, використовує альтернативні ринки і партнерів, з

якими наразі ще може успішно співпрацювати. Отже, можна констатувати, що РФ змогла уникнути серйозної дестабілізації в сфері економіки за роки війни і зберігає можливості фінансувати військову агресію далі. Проте в середньо- і довгостроковій перспективі економічна стабільність РФ є під загрозою погіршення унаслідок застосування санкцій та руйнування економічних зав'язків із країнами Заходу, що підтримують Україну у війні проти РФ.

Як бачимо, ефективність застосування санкцій підвищується за умов, коли вони здійснюються не однією країною, а коаліцією держав. Вона залежить, насамперед, від чіткості та якості нормативно-правових актів, що закріплюють механізм прийняття та реалізації їх, який повинен передбачати зрозумілість причин і критеріїв застосування цих обмежень, що дає змогу застосовувати індивідуальний підхід при застосуванні загальних норм законодавства. Ключовим фактором ефективності санкцій є тривалість їх реалізації, єдність держав-ініціаторів і постійний моніторинг обмежувальних заходів, що вже застосовано, для можливості адаптації санкційної політики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про санкції: Закон України від 14 серпня 2014 року № 1644-VII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18#Text>
2. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 13 січня 2021 року у справі №9901/405/19. URL: <https://lpd.court.gov.ua/adjudication/43553>
3. Міжнародні санкції як інструмент стримування російської агресії проти України : аналіт. доп. / за заг. ред. М. Паламарчука. Київ: НІСД, 2023. 76 с.